

The author has made a conclusion that during the analyzed period in the USSR there were created some modern, comprehensively substantiated concepts of construction and usage of fortified sectors. They included the wide range of problems: problems of place and role of fortified sectors within the system of military and engineer preparation of the country to war, and problems of building of their separate elements, construction and their components.

Key words: concept, military engineers, fortification school, theoretical preparation, round fortress, fortified group, fortified line, long-term constructions, garrison.

Стаття надійшла до редколегії
03.06.2013 р.

УДК 94(438)“19”:314.151

Анатолій Шваб

Особливості характеру зайнятості населення міжвоєнної Польщі: національний та регіональний аспекти

У статті проаналізовано динаміку змін етносоціальної структури населення міжвоєнної Польщі. В основу аналізу покладено офіційні дані переписів 1921 та 1931 рр. На підставі зіставлень даних про зміни характеру зайнятості різних етноконфесійних груп автор робить висновок, що найбільш високі темпи соціальної модернізації торкнулися поляків, які за віросповіданням були здебільшого римо-католиками, натомість посеред представників інших етноконфесійних груп суттєвих змін не відбувалося.

Низькі темпи соціально-економічних перетворень стали одним із ключових чинників масового еміграційного руху, який найбільше охопив представників національних меншин.

Ключові слова: етносоціальні процеси, характер зайнятості населення, причини еміграції з Польщі.

Постановка наукової проблеми та її значення. Еміграція населення від моменту проголошення незалежності Другої Речі Посполитої була важливою складовою частиною соціально-економічних процесів. Економічні труднощі, які супроводжували молоду польську державу впродовж усього міжвоєнного періоду, змушували її до впровадження активної еміграційної політики як механізму розв'язання внутрішніх соціально-економічних протиріч. Аналіз динаміки, соціальної та національної структури еміграції, її регіональних особливостей засвідчує прямий зв'язок між політикою, економічним становищем, характером зайнятості населення та еміграційною активністю.

Перед собою ми ставимо **завдання** відстежити зв'язок між характером зайнятості та загальним соціально-економічним становищем різних національних груп як важливим чинником еміграції.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Ця тема в українській історіографії спеціально не вивчалася. Виключенням є лише дослідження С. Качараби, які стосуються соціально-економічного становища як чинника еміграції, населення західноукраїнських земель. Аналізу соціально-економічних перетворень окремих етноконфесійних груп населення Західної України присвячені праці В. Огоновського, В. Наулка, С. Макарчука, О. Мазурка, Н. Кабузана, В. Меламеда, О. Дудяка та ін.

Питання соціальної структури та соціально-економічного становища населення Другої Речі Посполитої значно ширше висвітлені польськими дослідниками. Насамперед слід відзначити роботи А. Крісінського, К. П'янтковського, А. Аланда, Є. Томашевського, Я. Жарновського, М. Лечика та ін. Окремо слід згадати роботи теоретиків та дослідників міжвоєнної польської еміграції, таких як Г. Заленцький, В. Ормінський, С. Гломбінський, М. Шавлецький, А. Зарихта, З. Людкевич, Х. Яновська, Е. Колодзей, А. Речинська та ін., які, аналізуючи причини еміграції, висвітлюють їх соціально-економічну складову частину. Проте і в першому, і в другому випадку спеціального аналізу етноконфесійних та регіональних особливостей характеру зайнятості як чинника еміграції не робилося.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Отже, Друга Річ Посполита виникла як багатонаціональна держава. Зумовлено це було передусім приєднанням до її складу поліетнічних територій, де поляки були національною меншиною. Характер змін

національної структури, соціальне, економічне і політичне становище кожної з національних груп віддзеркалювали існуючі підходи офіційної влади до цих питань.

Темпи приросту населення в Польщі були одними з найвищих в Європі. Станом на 1921 р. загальна чисельність її населення становила 27 200 000 осіб, у 1931 – 32 100 000, у 1939 – 35 100 000 осіб. Приріст за період 1921–1931 рр. становив близько 5 000 000, а в період 1932–1939 рр. – близько 3 000 000. Упродовж першого періоду населення щороку зростало приблизно на 500 000, а в період наступних восьми років – на 350 000. Натуральний приріст становив, відповідно, щороку в 1919–1924 рр. 332 000, 1925–1929 рр. – 479 000, 1930–1934 рр. – 452 000, 1935–1938 рр. – 391 000 [10, с. 19–20].

На тлі швидкого зростання кількості населення в цілому простежуються зменшення частки представників національних груп та звуження їх сфер зайнятості. Значно поступалися і темпи модернізації соціальної структури в цілому.

Відразу зумовимо, що питання національної ідентифікації населення Другої Речі Посполитої утруднене у зв'язку з недоліками офіційних переписів. Окреслення національної належності населення можливе лише завдяки застосуванню різних методик, побудованих на зіставленні офіційних даних (1921 р. – національності та рідної мови, а 1931 р. – мови і віросповідання). Найбільше дискусій викликає ототожнення українців і білорусів та білорусів і поляків у Поліському воєводстві, білорусів, поляків та литовців у Новогрудському, Білостоцькому та Віленському воєводствах. Проте, не вдаючись у складний процес обрахунків та підходів, для виявлення загальних регіональних тенденцій соціально-економічних змін серед кожної етносоціальної та релігійної громади нам буде достатньо офіційних даних.

Таблиця 1

Дані перепису населення за 1921, 1931 рр. згідно з віросповіданням

Роки	Разом, %	Віросповідання				
		Римо-католики	Греко-католики	Православні	Іудеї	Євангелісти
		%	%	%	%	%
1921	100	63,3	11,1	12,3	10,1	2,7
1931	100	64,8	10,5	11,8	9,8	2,5
Різниця	100	+1,5	-0,6	-0,5	-0,3	-0,2

Джерело: [3, с. 24].

Отже, згідно з даними перепису 1921 та 1931 рр. за віросповіданням зростання частки населення на 1,5 % маємо лише серед римо-католиків, натомість спад греко-католиків – на 0,6 %, православних – на 0,5 %, іудеїв – на 0,3 %, євангелістів – на 0,2 % (див. табл. 1).

Слід, правда, сказати, що Малий статистичний щорічник за 1939 р. (на підставі пропорційного розподілу осіб із невідомим віросповіданням серед осіб із визначеним віросповіданням) подає дещо іншу картину: збільшення православних на 1,3 % із 10,5 % до 11,8 %, римо-католиків – на 0,9 % із 63,9 % до 64,8 % та зменшення іудеїв на 0,7 % із 10,5 % до 9,8 %, євангелістів – на 1,1 % із 3,7 % до 2,6 % [7, с. 26].

Зростання чисельності населення на тлі повільних соціально-економічних змін серед різних національних та соціальних груп стало одним з основних чинників еміграції. Динаміка цих змін у різних регіонах та національних групах була різною, а отже, і передумови до еміграції також. Слід пам'ятати, що серед факторів, які мали ключовий вплив на динаміку змін чисельності населення поруч із природним приростом, були також активний репатріаційний рух у перші роки незалежності Польщі та міграційні процеси.

За десять років між першим та другим переписами відбулися певні зміни характеру зайнятості населення Другої Речі Посполитої (див. табл. 2). Проявилися вони у зменшенні частки на 3,2 % задіяного в сільському господарстві населення із 63,8 % до 60,6 % та зростанні на 4 % з 15,4 % до 19,4 % промислових робітників. В інших сферах зайнятості суттєвих змін не відбулося (див. табл. 2).

На перший погляд, динаміка змін співвідношення зайнятості населення в сільському господарстві та промисловості вказує на позитивні зміни, проте на тлі суттєвого збільшення населення, ситуація в багатьох випадках лише погіршилася. Темпи зростання промисловості суттєво відставали від темпів зростання населення в цілому. В аграрному секторі, натомість, поглиблювалися тенденції

аграрного перенаселення. Значно критичнішою була ситуація у східних та південних воєводствах, яких не торкнулися процеси індустріалізації (табл. 3).

Таблиця 2

Населення Польщі згідно з джерелом утримання в 1921 та 1931 р. (у %)

Сфера зайнятості	Сільське господарство	Промисловість	Торгівля	Комунікації	Інші
1921	63,8	15,4	6,2	3,3	11,3
1931	60,6	19,4	6,1	3,6	10,3
Різниця	-3,2	+4	-0,1	+0,3	-1

Джерело: складено на основі [5, с. 10; 6, с. 32–34].

Найбільший тягар аграрного перенаселення та найнижчий відсоток задіяних у промисловості припадав на східні та південно-східні воєводства. У Новогрудському воєводстві в сільському господарстві було задіяно 82,4 % населення, а в промисловості лише 7,1 %, Поліському, відповідно, – 80,6 % та 7,9 %, Волинському – 79,4 % та 8,5 %, Тернопільському – 79,6 % та 8,1 %, Станіславському – 74,7 % та 11,1 %, Віленському – 72,3 % та 10,2 % (див. табл. 3)

Таблиця 3

Населення Польщі згідно з джерелом утримання в 1931 р. по воєводствах (у %)

Воєводства	Сільське господарство	Промисловість	Торгівля	Комунікації
Польща	60,6	19,4	6,1	3,6
Варшавське	60,8	21,2	5,5	3,5
Лодзьке	48,6	31,4	8,2	3,0
Кельцьське	56,8	26,8	6,1	3,0
Люблінське	71,0	13,9	5,8	2,3
Білостоцьке	69,9	14,1	4,5	2,9
Віленське	72,3	10,2	4,8	2,8
Новогрудське	82,4	7,1	3,0	1,5
Поліське	80,6	7,9	3,4	2,0
Волинське	79,4	8,5	4,8	1,7
Познанське	47,1	22,5	6,5	7,3
Поморське	51,5	19,3	5,2	7,8
Сльонзьке	12,2	54,6	5,2	6,9
Краківське	59,5	18,6	5,9	4,2
Львівське	68,6	11,9	6,2	3,0
Станіславське	74,7	11,1	4,4	2,5
Тернопільське	79,6	8,1	4,5	1,4

Джерело: складено на основі [6, с. 32–34].

Найвищі темпи зменшення зайнятості в сільському господарстві в період 1921–1931 рр. припадали на західні та центральні воєводства: Поморське – 9,2 %, Познанське – 7,9 %, Варшавське – 6,2 %, Краківське – 5,5 %, Лодзьке – 5,2 %, Кельцьське – 4,6 %, а найнижчі на східні та південно-східні: Новогрудське – 0,4 %, Білостоцьке – 1,7 %, Поліське – 0,6 %, Волинське – 1,0 %, Тернопільське – 2,0 [3, с. 57].

Найбільш промислово розвинутим було Сльонзьке воєводство. Із сільського господарства тут жило лише 12,2 % мешканців, а з промисловості – 54,6 %. Решта воєводств суттєво відставали від цих показників. У Лодзькому воєводстві, яке було другим за рівнем індустріалізації в Польщі, сільськогосподарське населення складало 48,6 %, а задіяне в промисловості – 31,4 %, Познанському – 47,1 % та 22,5 %, Кельцьському – 56,8 % та 26,8 %, Варшавському – 60,8 % та 21,2 %, відповідно.

Простежуюються суттєві відмінності характеру зайнятості й залежно від релігійної та, відповідно, національної приналежності (див. табл. 4).

Найменш модернізованим суспільством були православні та греко-католики, яких ми отожднюємо з українцями та білорусами. Рівень зайнятості в сільському господарстві серед них

складав 92,4 % та 88,1 %, у промисловості – 3,4 % та 5,8 %, а в торгівлі – 0,6 % та 0,7 %, відповідно. Серед представників інших релігійних громад ці показники суттєво відрізнялися. При середньо польському показнику зайнятості в сільському господарстві – 60,6 %, промисловості – 19,3 %, торгівлі – 6,1 %, серед римо-католиків ці показники були, відповідно, 58,8 %, 20,9 %, 3,4 %, євангелістів – 59,2 %, 23,7 %, 4,8 %, іудеїв – 4,0 %, 42,4 %, 36,6 % (див. табл. 4).

Таблиця 4

Населення Польщі згідно з віросповіданням та характером зайнятості станом на 1931 р. (у %)

Віросповідання Сфера зайнятості	Разом	Римо-католики	Греко-католики	Православні	Євангелісти	Іудеї
Разом	100	64,8	10,4	11,8	2,6	9,8
Сільське господарство	100	62,8	15,2	17,9	2,6	0,7
Промисловість	100	69,9	3,1	2,1	3,2	21,3
Торгівля	100	36,6	1,2	1,2	2,1	58,7
Комунікації	100	81,7	2,7	2,1	1,1	12,1
Шкільництво, культура	100	68,9	4,0	2,3	3,0	21,5
Домашня служба	100	77,7	8,7	5,4	2,8	5,1
Інше	100	77,9	3,8	3,2	2,7	11,9
Віросповідання Сфера зайнятості	Разом	Римо-католики	Греко-католики	Православні	Євангелісти	Іудеї
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство	60,6	58,8	88,1	92,4	59,2	4,0
Промисловість	19,3	20,9	5,8	3,4	23,7	42,2
Торгівля	6,1	3,4	0,7	0,6	4,8	36,6
Комунікації	3,6	4,6	1,0	0,7	1,6	4,5
Шкільництво, культура	1,0	1,1	0,4	0,2	1,2	2,3
Домашня служба	1,5	1,7	1,1	0,6	1,5	0,7
Інше	7,9	9,5	2,9	2,1	8,0	9,7

Джерело: [7, с. 31–32].

Римо-католики, з якими ми ототожнюємо здебільшого поляків, попри свою чисельну перевагу (64,8 % від загалу населення), помітно домінували серед працівників промисловості (69,9 %), домашньої служби (77,7 %), культури і шкільництва (68,6 %), комунікації (81,7 %). Іудеї натомість домінували у сфері торгівлі (58,7 %). Досить багато представників цієї громади працювало в шкільництві та сфері культури (21,5 %), промисловості (21,3 %), комунікації (12,1 %). Євангелісти були представлені більш-менш пропорційно до своєї чисельності (2,6 %) у всіх сферах, виключенням була лише сфера комунікацій, де їх було менше (1,1 %).

Відстежуючи характер зайнятості населення різних національних груп, слід також звернути увагу і на його регіональні особливості. Глибший аналіз характеру та напрямків еміграції засвідчує, прямиий зв'язок із регіональною еміграційною політикою польської влади. Із регіонів із домінуючим польським населенням еміграція скеровувалася до європейських країн та мала здебільшого сезонний характер, а з так званих Східних Кресів та Східної Малопольщі – переселенський до країн Америки та Палестини.

Згідно з офіційними даними перепису 1931 р. найвищий відсоток поляків (осіб, які декларували римо-католицьке визнання) проживав на території Сльонзького (92,3 % загалу населення), Познаньського (89,3 %) і Краківського (89,0 %) воєводств. Найвищий відсоток поляків, котрі проживали в сільській місцевості, був у Кельцьському воєводстві (95,0 %), а міського – у Великопольщі [7, с. 25]. Слід відзначити, що саме в цій частині Польщі мали місце найактивніші соціально-економічні процеси.

По-іншому виглядала ситуація у східних і південно-східних воєводствах. Поляків більші скупчення знаходилися лише на Віленщині, довкола Львова і Тернополя. На решті територій вони були

лише меншиною серед українського й білоруського населення в селах та євреїв у невеликих містах і містечках. Найменше поляків було на території Поліського (11,1 %), Волинського (15,7 %) і Станіславського (16,6 %) воєводств [7, с. 25].

Як ми вже відзначали, процеси модернізації найбільше торкнулися поляків. За підрахунками Януша Жарновського, в середньому серед промислових робітників римо-католики склали 90 %. У великій промисловості частка робітників римо-католиків сягала 92 % (у дрібній промисловості та ремісництві спадала до 2/3), у сфері комунікації – 91 %, публічній службі – 89 %, в освіті та культурі – 85 %, лісництві, гігієні та домашній службі – 78 %, у торгівлі 69 % [10, с. 107]. Помітно меншою була частка поляків серед сільськогосподарських працівників. Серед загалу селянської верстви Другої Речі Посполитої вона складала 60 % (цей показник нижчий від частки поляків у загальній структурі населення), натомість, у загальній структурі зайнятості серед поляків частка задіяних у сільському господарстві рівнялася 45 % [10, с. 184].

Протилежні соціально-економічні процеси відбувалися в середовищі національних меншин та у воєводствах, де вони склали більшість. Другою національною групою за кількістю мешканців Другої Речі Посполитої були українці, зосереджені на території на схід від Сяну і Бугу, Прип'яті на півночі та Дністра на півдні. У багатьох регіонах вони мали абсолютну перевагу, навіть за даними офіційної статистики, а з корегованими домінували в таких воєводствах, як Станіславське (73 %), Волинське (69 %), Тернопільське (55 %). Менше їх було в межах Львівського воєводства (42 %), проте це пояснюється приєднанням до Львівського воєводства 12 західногалицьких повітів, де переважали поляки [7, с. 22–23; 9, с. 78, 116]. Значний їх відсоток проживав і в Поліському воєводстві.

Українці були селянським суспільством. У містах після євреїв і поляків вони займали третє місце. У більшості (80 %) утримувалися від доходів із власних, у цілому невеликих господарств, а частково (біля 8 %) – із праці в поміщицьких маєтках, які належали здебільшого полякам і меншою мірою євреям. Української великої земельної власності, окрім як на півдні Волині, фактично не існувало.

Серед православних та греко-католицьких робітників південно-східних воєводств більшість була задіяна в сільському господарстві (60 %) [10, с. 185].

Українське рільництво, проте, незважаючи на неефективну аграрну структуру і незначні доходи, відіграло істотну роль завдяки кооперації. Найбільше значення мав Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), який у період розквіту зосереджував близько 3500 кооперативів із понад 600 000 членів і забезпечував роботою 10 000 осіб [1, с. 296–320].

Представники інших сфер діяльності серед українців були менше чисельні. Незначною, поза сільськими робітниками, була група найманих працівників лісового господарства, споживчої промисловості, видобувної промисловості (здебільшого кам'яних кар'єрів) і транспорту. Українське населення натомість було широко представлене в домашній службі (17 %), у той час коли середньо польський показник був значно нижчим (7 %) [10, с. 107–108].

Білорусів у 1931 р. за наявними підрахунками проживало на території Польщі близько 1,7 млн, що складало приблизно 6 % усього населення. За даними перепису та існуючими корегованими підрахунками, можемо стверджувати, що найбільша кількість їх зосереджувалася в Новгородському (58,3 %), Віленському (32,1 %) і Білостоцькому (16,4 %) воєводствах [7, с. 22–23; 9, с. 78, 116]. Дискусійним лишається питання чисельності білорусів у Поліському воєводстві, оскільки білоруську мову як рідну тут визнало лише 6,6 % населення, натомість «тутешню» – 62,6 % [7, с. 23]. Очевидно, такі результати зумовлені низьким рівнем національної свідомості та впроваджуваною регіональною асиміляційною політикою польської влади. На нашу думку, значна частина серед них була українцями. У цілому ж офіційні дані суттєво зменшували і загальну кількість білорусів та їх відсоток в окремих воєводствах.

Соціальна структура білоруського населення була досить однорідна і фактичних змін не прослідковувалося. Здебільшого це були селяни. Серед білорусів фактично не було великих землевласників, дрібного міщанства та буржуазії. Малочисельна інтелігенція була представлена в основному духовенством, у тому числі й католицьким, учителями та поодинокими представниками вільних професій. Найманими працівниками переважно були сільськогосподарські робітники в польських маєтках та великих селянських господарствах і невелика група робітників найнижчої кваліфікації, задіяна на текстильних підприємствах у Білостоці. Серед православних робітники

складали заледве 7 %, у той час коли серед римо-католиків – 36 %, іудеїв – 21 %. 55 % білоруських робітників працювало в сільському господарстві, 18 % – у промисловості, 15 % – у домашній службі [10, с. 109].

Більшість (понад 90 %) утримувалася із праці в сільському господарстві, яке знаходилося на не дуже високому рівні з домінуванням малих і середніх господарств, які, з огляду на погані ґрунти та несприятливі кліматичні умови, не забезпечували власникам належного рівня життя. Постійним явищем тут був брак хліба впродовж більшої частини року, а навесні – навіть голод. Відсутність змін соціально-економічного становища впродовж усього міжвоєнного періоду сприяла радикалізації соціальних настроїв, здебільшого комуністичного спрямування, основною ціллю яких був перерозподіл землі польських землевласників [10, с. 182–186].

Єврейська та німецька національні меншини позитивних змін у характері зайнятості також не зазнали. Територіально вони були більш розпоршені. Згідно з даними 1931 р. понад 50 % відсотків німецького населення Польщі проживало в Поморському (10,1 %), Познанському (7,4 %) і Сльонзькому (7,1 %) воєводствах, де вони складали близько 9 % усього населення. Більші групи були також у Варшавському (3 %) та Лодзькому (6 %) воєводствах. У самому Лодзі й околицях проживало близько 130 000, у той час коли у всьому Поморському воєводстві – 105 000. Решта німецького населення проживало в східних воєводствах, зокрема у Волинському (близько 50 000) і Станіславському (близько 20 000) [7, с. 22–24].

Суттєво вплинула на чисельність та соціальну структуру німецького населення активна еміграція протягом 1920–1923 рр. Для 60 % у Великопольщі і 80 % на Помор'ї основним джерелом утримання було високоорганізоване сільське господарство. Німці були зазвичай власниками великих самодостатніх господарств, які часто використовували найману силу. Відразу після війни більшість великих поміщицьких маєтків на Помор'ї та у Великопольщі були німецькими. Ще в половині 1920-х рр. їм належало на Помор'ї понад 50 % землі найбільших господарств (понад 180 га). Із часом стан утримання великої земельної власності німцями підлягав сталому зменшенню у зв'язку з результатами послідовно впроваджуваної на тих теренах аграрної реформи. Специфічна ситуація була на Сльонзку, де впродовж усього міжвоєнного періоду більша земельна власність належала лише німцям [2, с. 129].

Частина німецького населення, особливо на Сльонзку (46 %) та в Лодзі (42 %), забезпечувала собі дохід у промисловості. Робітники складали близько 28 % в соціальній структурі цієї етнічної групи [6, с. 36–37]. Чисельними були представники дрібних і середніх підприємств (близько 8 %).

Німці відігравали також істотну роль серед нечисельної групи найбільших промисловців. Досить активною була й інтелігенція, котра широко представлена в адміністрації великих маєтків, промислових підприємств, успішних приватних банків, редакціях чисельних видавництв та розвитку шкільництві. Високо розвинутою була німецька кооперація. Кілька пов'язаних між собою ревізійних союзів у кінці 1930-х рр. об'єднували понад 800 кооперативів, успішно конкуруючи з аналогічними польськими організаціями [2, с. 129].

Чисельну й особливу національну групу, з огляду на характер розселення та зайнятості, соціальну організацію, складали євреї. У Польщі їх нараховувалося близько 3 000 000 [7, с. 22–23]. Євреї проживали у всіх регіонах Другої Речі Посполитої, проте не творили ніде більшості. Їх відсоток був мізерним у західних воєводствах та збільшувався за мірою переміщення на схід. Найвищий їх відсоток до загалу мешканців був зафіксований у Лодзькому воєводстві (14,4 %) [7, с. 25].

Структура розселення єврейського населення була протилежною загальнопольським тенденціям. Тоді як по всій країні домінувало сільське населення, то серед євреїв (близько 76 %) більшість проживала в місті. Їх найбільші скупчення вникли в п'яти великих осередках – Варшаві, Лодзі, Вільному, Кракові і Львові, де проживало разом близько 25 % польських євреїв. Основна частина єврейської громади проживала в менших містах та невеликих містечках.

У селах проживало близько 24 % популяції євреїв, проте вони були задіяні переважно поза сільським господарством. Із праці у власних господарствах утримувався мізерний відсоток (4 %). Найбільше євреїв, котрі проживали в селах, та найбільше єврейських рільників знаходилося в Люблінському воєводстві [6, с. 36].

Досить специфічною є й соціально-виробнича структура єврейської національної групи. Найчисельнішою соціальною групою було дрібне міщанство, задіяне в торговельній сфері. Серед задіяних у торгівлі євреїв складало близько 60 %, а серед представників найбільш поширеної

роздрібної та домашньої торгівлі – близько 80 %. Досить широко було презентоване єврейське населення й у ремісництві. У вісьмох воєводствах єврейські ремісники були власниками більшості майстерень, а їх найбільший відсоток (81,1 % усіх зареєстрованих) був на Поліссі. Здебільшого це були також невеликі заклади, які лише зрідка використовували найману робочу силу. Прослідковується і галузевий характер єврейського ремісництва. Переважно євреї (75–100 % задіяних) були серед чоботарів, виробників капелюхів, виробів з латуні, галантерейних та оздоблювальних матеріалів. Домінуюче становище їх поволі обмежувалося, особливо в сільській місцевості південно-східних воєводств. Функції посередників у цій місцевості все більше перебирала на себе українська кооперація. Врешті, по всій Польщі євреї мали сильну конкуренцію дрібного міщанства інших національностей, особливо поляків, які під вивісками християнських товариств і підтримки всіляких політичних партій, що виступали із гаслами єврейської небезпеки мали значно сприятливіші умови діяльності [8, с. 292–293].

Не досить великою була єврейська робітничая верства (на 80 %), репрезентована здебільшого особами, задіяними в ремісництві і найменших підприємствах. Найбільше єврейських робітників було сконцентровано і представлено в дрібних підприємствах пошиття одягу, харчовій та текстильній галузях, які належали єдиновірцям, що давало змогу дотримуватися релігійних обрядів, зокрема святкування шабату. Дуже незначна частина євреїв (близько 1 %) працювала у великій промисловості. Найчисельніше вони були представлені на текстильних фабриках Лодзя і Білостоку.

Досить значна частка євреїв була представлена серед польської буржуазії (близько 43 %), що давало підстави в польському суспільстві піднімати антисемітські настрої. Євреї були також досить чисельно представлені серед представників вільних професій, особливо адвокатів (біля 50 %) і лікарів (біля 55 %). У деяких регіонах країни, особливо на сході, цей показник сягав 70 % [2, с. 134]. Більшість єврейської інтелігенції була представлена як приватні службовці, оскільки віднайти працю в державних та самоврядних органах було досить важко. У 1930-х рр. прослідковується значне погіршення становища єврейського населення у зв'язку з економічною кризою, яка зумовила занепад великої кількості дрібних підприємств та збільшила відсоток осіб, які утримувалися з різних допомог релігійної громади. Економічні труднощі зумовили загострення конкуренції між євреями та представниками інших національностей, особливо поляками та українцями [8, с. 293].

Територію Польщі, особливо її східну частину, заселяли більш або менш розпорошені групи представників інших національностей, які чисельно не були такими великими і разом склали близько 1 % від загалу населення країни. У східних і центральних воєводствах проживало близько 140 000 росіян. Більшість із них була задіяна в сільському господарстві. Нечисельна інтелігенція долучилася до організації громадських організацій, шкільництва і преси. Сприяла консолідації російської громади і діяльність православного духовенства.

Литовці переважно проживали в сільській місцевості (близько 96 %) і займалися сільським господарством. Здебільшого це були невеликі господарства. Частка задіяних у промисловості, ремісництві і торгівлі була дуже незначною. До нечисельної інтелігенції належали священнослужителі, журналісти і лікарі, які мали високий рівень національної свідомості та проявляли політичну активність [4, с. 116].

Чеська громада нараховувала близько 38 000. Найбільше їх проживало на Волині (близько 31 000) та Лодзі (біля 4 000). На Волині вони були презентовані виключно сільським населенням. У Лодзі чехи здебільшого були ремісниками та кваліфікованими робітниками [3].

Інші невеликі національні групи, такі як словаки, цигани, караїми, татари та вірмени, з огляду на брак необхідної статистики для виявлення етносоціальних тенденцій потребують додаткових досліджень.

Висновки. Отже, характерною особливістю етносоціальних процесів міжвоєнної Польщі була відмінність динаміки змін чисельності та характеру зайнятості в кожній із національних груп. Найбільша інертність соціальних змін на тлі високої народжуваності та смертності була зафіксована у східних воєводствах серед православного населення – українців і білорусів. Однією із форм соціальної мобільності православних із середини 1920-х рр. стає їхня участь у міжконтинентальній еміграції. Суттєвих змін чисельності та соціальної структури внаслідок активної еміграції зазнало німецьке населення, яке було здебільшого євангелістами за віросповіданням та проживало в західних воєводствах. Не зазнав суттєвих змін характер зайнятості іудеїв, які склали основу міських мешканців, особливо в центральних і східних воєводствах. Їх соціально-економічне становище погіршувалося за рахунок зростаючої в традиційних для них сферах зайнятості конкуренції з боку

поляків і українців та повільних темпів урбаністичних процесів. Як вирішення проблеми зайнятості для євреїв стає також еміграція. Вони були другою, за часткою охоплених еміграцією, національною групою після німців. Посеред поляків, переважно римо-католиків, відбувалися найбільш глибокі соціальні зміни. Поруч з активною, здебільшого сезонною континентальною еміграцією, їх частка зменшується в сільському господарстві та зростає серед службовців, промислових робітників, представників сфери культури, торгівлі, транспорту та комунікацій.

Джерела та література

1. Історія кооперативного руху / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, А. Я. Гончарук [та ін.] ; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Львів : Ін-т українознавства НАНУ, 1995. – С. 296–320
2. Brzoza Cz. Historia Polski 1918–1945 / Cz. Brzoza, A. Sowa. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2006. – 754 s.
3. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9. XII. 1931 r. : Mieszkania i gospodarstwo domowe. Ludność i stosunki zawodowe. Polska (Dane skrócone) / Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej ; Statystyka Polski. – Warszawa, 1937. – Seria C. – Zeszyt 62. – 82 s.
4. Leczyk M. Druga Rzeczpospolita 1918–1939. Społeczeństwo. Gospodarka. Kultura. Polityka / M. Leczyk. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2006. – 544 s.
5. Mały Rocznik Statystyczny. – 1930. – Warszawa : Główny Urząd Statystyczny RP, 1930. – 172 s.
6. Mały Rocznik Statystyczny. – 1938. – Warszawa : Główny Urząd Statystyczny RP, 1938. – 406 s.
7. Mały Rocznik Statystyczny. – 1939. – Warszawa : Główny Urząd Statystyczny RP, 1939. – 425 s.
8. Michowicz W. Problemy mniejszości narodowych. // Polska odrodzona 1918–1939. Państwo. Społeczeństwo. Kultura / pod. red. J. Tomickiego. – Warszawa, 1988. – 625 s.
9. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów / J. Tomaszewski. – Warszawa : TRIO, 1985. – 285 s.
10. Żarnowski J. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 / J. Żarnowski. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1973. – 434 s.

Шваб Анатолий. Особенности характера занятости населения межвоенной Польши: национальный и региональный аспекты. В статье проанализирована динамика изменений этносоциальной структуры населения межвоенной Польши. В основу анализа положены официальные данные переписей 1921 и 1931 гг. На основании сопоставлений данных об изменениях характера занятости различных этноконфессиональных групп автор делает вывод, что наиболее высокие темпы социальной модернизации коснулись поляков, которые по вероисповеданию были преимущественно римо-католиками, в то время как среди представителей других этноконфессиональных групп существенных изменений не происходило.

Низкие темпы социально-экономических преобразований стали одним из ключевых факторов массового эмиграционного движения, которое больше всех коснулось представителей национальных меньшинств.

Ключевые слова: этносоциальные процессы, характер занятости населения, причины эмиграции из Польши.

Shvab Anatoliy. Peculiarities of the Activity Character of the Inter-War Polish Population: National and Regional Aspects. The dynamics of the ethnic and social change of the structure of the inter-war Polish population is analyzed in the article. The analysis includes the official data census (1921–1931). In accordance with the data of comparison about the change of the activity character of the different ethnic religious groups the author makes a conclusion that the fastest social modernization faced Polish, who where mostly Roman Catholic. There were no essential changes among representatives of other ethnic religious groups.

Slow social and economical changes became one of the key factors of the mass emigration movement, which included the representatives of the national minorities.

Key words: ethnic social processes, activity character of the population, reasons of the emigration from Poland.

Стаття надійшла до редколегії
03.07.2013 р.

УДК 94(73)«194/197»:327.8:355.43

**Віктор Колесник,
Людмила Подвернюк**

Еволюція воєнно-політичної стратегії США в 40–70-ті роки ХХ ст.

У статті проаналізовано й висвітлено воєнно-політичну стратегію США в 40–70-роки ХХ ст. Визнано, що основним складником глобальної стратегічної американської місії є засоби воєнно-політичної сили: стрімка

© Колесник В., Подвернюк Л., 2013